

UDC:1.17.172.172.2

Uchqunjon XOLMATOV,
Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi
E-mail: alfargoniy.uz@gmail.com

Farg‘ona davlat universiteti dotsenti I.Asatulloev taqarizi asosida

MILLATLAR ARO TOTUVLIK VA HAMJIHATLIKNI TA‘MINLASHNING MAZMUNI VA KONSEPTUAL ASOSLARI

Annotatsiya

Mazkur tadqiqot doirasida, avvalo, millat, milliy munosabatlar, millatlar aro munosabatlar, millatlar aro hamjihatlik, milliy va umuminsoniy manfaatlar kabi tushunchalarning mazmun-mohiyati, konseptual asoslarini ko‘rib tahlil etilgan. Axboriy-madaniy kurashlar sharoitida millatlararo totuvlik va hamjihatlikni ijtimoiy-falsafiy tadqiq etishning nazariy-metodologik asoslari ilmiy asoslangan.

Kalit so‘zlar: Axborot, axboriy-madaniy tahdidlar, axboriy-diniy tahdidlar, axboriy-psixologik tahdidlar, sekulyarizm, millatlararo totuvlik, raqamli transformatsiyalashuv, terorizm, millatchilik, ijtimoiy hamkorlik.

СОДЕРЖАНИЕ И КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ГАРМОНИИ И СОЛИДАРНОСТИ

Аннотация

В данном исследовании, прежде всего, были проанализированы сущность и концептуальные основы таких понятий, как нация, национальные отношения, межнациональные отношения, межнациональная солидарность, национальные и общечеловеческие интересы. Теоретико-методологические основы социально-философского исследования межэтнического согласия и солидарности в условиях информационной и культурной борьбы научно обоснованы.

Ключевые слова: Информация, информационно-культурные угрозы, информационно-религиозные угрозы, информационно-психологические угрозы, секуляризм, международная гармония, цифровая трансформация, терроризм, национализм, социальное сотрудничество.

CONTENT AND CONCEPTUAL BASIS OF PROVIDING INTERNATIONAL HARMONY AND SOLIDARITY

Annotation

In this study, first of all, the essence and conceptual foundations of such concepts as nation, national relations, inter-national relations, inter-national solidarity, national and universal interests were analyzed. The theoretical and methodological foundations of socio-philosophical research of interethnic harmony and solidarity in the context of informational and cultural struggles are scientifically based.

Key words: Information, informational-cultural threats, informational-religious threats, informational-psychological threats, secularism, international harmony, digital transformation, terrorism, nationalism, social cooperation.

Kirish. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini amalga oshirishga qaratilgan islohotlar istiqboli ko‘p jihatdan, millatlararo munosabatlarning holatiga, bu sohada paydo bo‘ladigan turli tahdidlarga qarshi kurashni kuchaytirish, millatlararo totuvlik va hamjihatlikni ta‘minlashga ko‘p jihatdan bog‘liq. Yurtimizda xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlash, yaqin qo‘shnichilik muhitini yaratishga qaratilgan puxta o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosatni yuritish belgilanganligi bu boradagi ishlarni sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarishga zamin yaratmoqda. Zero, “millatlararo totuvlik va hamjihatlikni mustahkamlash, - deb ta’kidlaydi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev, - turli din vakillari o‘rtasida o‘zaro hurmat va do‘stona munosabatlarni rivojlantirish, qaysi din va e‘tiqodga mansubligidan qat’i nazar, barcha fuqarolarning teng huquqliligini ta‘minlash bundan buyon ham eng muhim vazifalarimizdan biri bo‘lib qoladi” [1]. Shu nuqtai nazardan, axborotlashgan jamiyatda millatlararo munosabatlarni mustahkamlashni ijtimoiy-falsafiy jihatdan tadqiq etish hamda ilmiy-nazariy ahamiyatga ega bo‘lgan xulosalarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Materiallar va metodlar. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev boshchiligida millatlararo munosabatlar sohasida qo‘lga kiritilgan yutuqlar yana-da mustahkamlanib, keng ko‘lamli islohatlar amalga oshirilmoqda.

2017-yil 24-yanvarda Respublika baynalmilal madaniyat markazi tashkil etilganining 25 yilligiga bag‘ishlangan uchrashuvda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev millatlararo munosabatlar sohasidagi vazifalar haqida gapirib o‘tadi. Shuning ichida “Fanlar akademiyasi institutlari bilan hamkorlikda mamlakatimizda millatlararo munosabatlarni yana-

da rivojlantirish va uyg‘unlashtirishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar o‘tkazishni tashkil etish Respublika baynalmilal madaniyat markazining yana bir dolzarb vazifasi deb hisoblayman” [2] deb ko‘rsatadi.

2017-yil 19-mayda “Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalarini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonining qabul qilinishi jamiyatda tinchlik, barqarorlik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash va yana da rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Farmon bo‘yicha Respublika baynalmilal madaniyat markazi va do‘stlik jamiyatlarining Markazi negizida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi tashkil qilindi[3]. Farmon mamlakatda millatlararo totuvlik, tinchlik va barqarorlikni ta‘minlash bo‘yicha yagona tizimni rivojlantirish, milliy-madaniy markazlar uchun yana da qo‘lay va keng imkoniyatlar yaratish, markazlarning ish faoliyatini yangi bosqichga ko‘tarishga xizmat qiladi.

2019-yil 15-noyabrda “Millatlararo munosabatlar sohasida O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonining qabul qilinishi millatlararo munosabatlar sohasida amalga oshirilayotgan ishlarni yangi bosqichga ko‘tardi. Farmonda millatlararo munosabatlar sohasida O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari, millatlararo munosabatlar sohasida O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasi, shuningdek 2019-2021 yillarda millatlararo munosabatlar sohasida O‘zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini amalga oshirish bo‘yicha “Yo‘l xaritasi”

tasdiqlandi [4]. Bu Farmonning qabul qilinishi ushbu sohadagi amalga oshirilayotgan ishlarni tizimlashtirishga, joylarda millatlararo munosabatlarning holatini monitoring qilish mexanizmlarini ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

2019-yilgi Murojaatnomada Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalari qo'mitasi tomonidan 30-iyul – Xalqaro do'stlik kuni munosabati bilan “Do'stlik” haftaligini tashkil etish hamda ushbu haftalik doirasida “Do'stlik” xalqaro forum-festivalini o'tkazish haqida kiritgan taklifi ilgari surildi. Bu yil esa, ushbu sanani O'zbekistonda “Xalqlar do'stligi kuni” deb belgilash taklifi, ilgari surilgan tashabbuslarning mantiqiy davomi bo'ldi [5]. Shuningdek, 2021 yil 5 fevral kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o'n ikkinchi yalpi majlisida “Xalqlar do'stligi kunini belgilash to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi.

O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida: “millat - uzoq davom etgan ijtimoiy, siyosiy va etno-madaniy jarayonda, aniq hududiy doirada, til va o'zlikni anglash birligi asosida shakllangan xalq etnik tarixining yuksak cho'qqisi, o'ziga xos madaniyat, ong va mentalitet zaminida tarkib topgan ijtimoiy birlik shakli”dir [6], degan ta'rif berilgan.

G'arbda esa, “millat” atamasi (lot. - natio) Rim imperiyasi hududida yashagan turli qabilalarga nisbatan ishlatilgan. Feodal jamiyatlarining rivojlanishi davrida “millat” atamasi keng miqyosda qo'llana boshladi. Ammo, bu tushuncha kishilarning ijtimoiy birligini emas, balki tashkiliy ma'noni anglatgan. Aslida, “millat” murakkab xarakterga ega bo'lgan etnik birlik bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun unga ta'rif berishda bugungi kungacha mavjud bo'lgan ilmiy-falsafiy adabiyotlarda yakdillik yo'q. Lekin ushbu ta'riflarni umumlashtiruvchi tomonlari alohida qayd etiladi.

Muhokama va natija. Bugungi kunda “millat” insoniyat, jamiyat va hatto mamlakatlararo munosabatlarning muhim omili sifatida o'zini ta'sir kuchini ko'rsatmoqda. Bunga hozirda jahonda shiddat bilan kechayotgan o'zgarishlar negizida milliy o'zlikni anglash jarayonlarini kuchayishi va aynan aks ta'sir jarayonlarini kuzatish mumkin.

Axborotlashuv sharoitida millatlararo munosabatlarning mustahkamlanishi – milliy siyosat, milliy ong va psixologiya, milliy til va madaniyat, milliy o'zlikni anglash va milliy tuyg'ularni o'zida ifodalaydigan milliy munosabatlar hamda millatlararo munosabatlarning ham rivojlanishi demakdir. Milliy va millatlararo munosabatlar ijtimoiy munosabatlarning ajralmas qismidir. Shuning uchun ham, milliy va millatlararo munosabatlarda nafaqat ijtimoiy hayotning iqtisodiy, siyosiy, madaniy-ma'naviy va boshqa sohalarda ro'y berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar, amalga oshirilayotgan islohotlar, balki mavjud qiyinchiliklari, ziddiyatlari ham o'z aksini topishi tabiiydir.

Ijtimoiy munosabatlar rivojlanishida ikkita o'zaro kesishadigan tamoyil ajratiladi: inson hayoti barcha tomonlarining iqtisodiy integratsiyasi va baynalminallashuvi tamoyili va millatning o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zligini namoyon etish, o'zini o'zi boshqarishga intilishi tamoyili. Ushbu tamoyillar ko'pincha iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy sohalardagi asoslarga ega bo'lgan obyektiv va subyektiv omillar bilan bog'liq to'qnashuv va ziddiyatlar holida bo'ladi.

Bizning fikrimizcha, axborotlashuv sharoitida, raqamli dunyoning tezkor imkoniyatlari davrida yangilanish va o'zgarishlar jarayonining inson ongida aks etishi va taraqqiyot talablariga mos ravishda rivojlanishi, insonning muayyan etnik guruhga mansubligini idrok etishi, uning istiqboli va kelajagi uchun qayg'urishi bilan bog'liq fikrlari, g'oyalari va ularning amaliy faoliyatida namoyon bo'lishi milliy ongdir.

Millatlararo munosabatlar – bu butun jamiyat hayotini qamrab oladigan millatlar o'rtasidagi munosabatlar tizimidir. Millatlararo munosabatlar millatlarning jamiyat hayotini turli sohalarda o'zaro ta'sir munosabatlari darajasida hamda turli etnik guruhlarga mansub insonlarning shaxslararo darajasidagi munosabatlar ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Millatlararo munosabatlar taraqqiyotida ikki tendensiya, birinchisi, integratsiya - bu jamiyat hayoti sohalari orqali elat, millat, xalqlarni uzluksiz birlashtirish jarayoni, ikkinchidan, differentsiatsiya – milliy mustaqillikka erishish, takomillashish

jarayoni, shuningdek millatlar va elatlarning qarama-qarshiligi ko'rinishdagi munosabatlari namoyon bo'ladi.

Jamiyatlarining axborotlashuvi va raqamlashtirish imkoniyatlari shu davrning barcha ziddiyatlarini, qiyinchiliklarini, ichki iroda va ichki madaniyat bilan yenga olishga qodir bo'lgan fuqarolarni shakllantirish, ularni g'oyaviy-mafkuraviy jihatidan birligini ta'minlashga erishishni taqozo etadi. Shu ma'noda, millatlararo munosabatlar sohasida siyosatni insonparvar tamoyillari sifatida: zo'rlik va tayziq o'tkazishdan voz kechish, barcha tomonlarning ishtirokida konsensus asosida kelishuvga erishish, bahsli nizolarni tinch yo'llar bilan hal qilish, inson huquqlarini va erkinligini tan olinishi, insonparvarlik, demokratiya, yaxshi qo'shnihilik va diniy bag'rikenglik g'oyalarni amalga oshirish kabilarni ko'rsatish mumkin.

O'zbekiston kabi ko'p millatli tarkibga ega davlatlarda millatlararo munosabatlarda barqarorlikni ta'minlashni o'ziga xos jihatlari sifatida, birinchidan, ichki siyosiy ahvoldan barqarorligi, milliy xavfsizlik va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dinamikasi ko'p millatli davlatda yashayotgan boshqa millatlar vakillarining siyosiy xayrixohligiga bevosita bog'liq namoyon bo'lsa, ikkinchidan, millatlar yoki etnik guruhlarning o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda an'anaviy uyg'unlik vujudga keltirilsagina, ko'p elatlilik omili davlatlarning siyosiy-iqtisodiy rivojlanishiga samarali, rag'batlantiruvchi ta'sir etishini ko'rsatadi. Aks holatda, ya'ni ko'p millatli davlatlardagi millatlararo munosabatlarda uyg'unlikning yo'qligi butun-butun xalqlar va mamlakatlarni tanazzulga olib kelishi mumkin. Shu ma'noda, “...hozirgi vaqtda dunyoning turli mintaqalarida millatlararo va dinlararo keskinlik kuchayib bormoqda, millatchilik, diniy murosasizlik bosh ko'tarmoqda. Bu illatlar davlatni yemirib, jamiyatni parchalab, radikal guruh va oqimlar uchun mafkura bazasiga aylanmoqda, deb ta'kidlaydi Sh.Mirziyoyev, - ana shunday murakkab vaziyatda mamlakatimizda turli millat va dinga mansub insonlar o'rtasida do'stlik va hamjihatlikni yana-da mustahkamlash biz uchun borgan sari muhim ahamiyat kasb etmoqda” [7].

Bizning fikrimizcha, axborotlashuv sharoitida, axborotiy munosabatlarning tezlashib borishi davrida millatlararo munosabatlarning takomillashuvi bevosita milliy munosabatlarning takomil darajasiga bog'liqdir.

Bugungi kunda muayyan mamlakatning taraqqiyotini faqat moddiy ne'mat va xizmatlar hajmining o'sishi bilan belgilash mumkin emasligi tobora ayon bo'lib bormoqda. Bunda ichki yalpi mahsulot hajmi va aholining o'rtacha daromadi kabi an'anaviy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar murakkab, sertarmok rivojlanishning muqobil tavsifini bera olmaydi. S.A.Barkov fikricha: “umummilliy masalalarni hal etishning yagona va eng maqbul vositasi - tobora ko'proq tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish ekanligi xaqidagi tasavvur ko'p jihatdan biryozlamadir. Bunday yondashuv taraqqiyotning noiqtisodiy parametrlari ahamiyatini noto'g'ri baholashga olib keladi” [8].

O.Yo'ldashev fikricha, globallashayotgan dunyoda milliy davlatlar yo'qolishi u yoqda tursin, aksincha, ular taraqqiyotning muhim omiliga aylanmoqda. Darxaqiqat, dunyoda sodir bo'layotgan voqealar har qanday milliy davlatchilik asoslarini yo'qotishga qaratilgan urinishlar turli ziddiyatlarni, ixtiloflarni yuzaga keltirayotganidan, xususan, aksilglobal harakatning kuchayishiga olib kelayotganidan dalolat bermokda [9].

Jamiyatimizning yangilash va rivojlantirishning “umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik”, “xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish”, “insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi” va “vatanparvarlik”dan iborat to'rt asosiy negizi belgilangan edi. Bu negizlar xalqning jipsligini, jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlovchi muhim omil, milliy tuyg'u va bag'rikenglikning asosidir. Shu ma'noda, millatlararo munosabatlarni takomillashuvini ta'minlovchi qadriyatlar tizimida milliy g'oya o'ta ahamiyatli hisoblanadi. Zero, turli etnik guruhlarni uyushtirish va safarbar etish borasidagi “ijtimoiy shartnoma” vazifasini milliy g'oya o'tadi.

“Bizning fikrimizcha, ... garchi globallashuv etnik madaniyatlarni o'zaro ta'siri va o'zaro boyitishiga sharoit yaratsada, shunga qaramay, u madaniyatlar rang-barangligini yo'qotmaydi va yo'qota olmaydi, ya'ni ularni “muayyan ijtimoiy-madaniy paradigma” asosida unifikatsiyalashtira olmaydi, - deb ta'kidlaydi F.X.Kessidi, - bu o'z-o'zidan ayon: etnik tuyg'ular va

etnik o'ziga xoslikni saqlab qolishga intilish har bir xalkning ongida chuqur o'nashgan. Ustiga-ustak, etnoslar mentaliteti va demak, ularning madaniyati ko'p jihatdan miyaning funksional assimetriyasi bilan belgilanadi"[10]. Shunday ekan, etnomilliy xususiyatlar xalqning milliy xarakterini aks ettiradi. Shuning uchun milliy xarakter xaqidagi stereotip tasavvurlar odamlarga muayyan ta'sir o'tkazadi va ularda aks etgan xarakter xususiyatlarining shakllanishi uchun asos beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, millatlararo munosabatlar – bu butun jamiyat hayotini qamrab oladigan millatlar o'rtasidagi munosabatlar tizimi ekanligi, millatlararo munosabatlar millatlarning jamiyat hayotini turli sohalarida o'zaro ta'sir munosabatlari darajasida hamda turli etnik guruhlarga mansub insonlarning shaxslararo darajasidagi munosabatlar ko'rinishida namoyon bo'lishi aniqlandi. Millatlararo munosabatlar taraqqiyotida ikki tendensiya, birinchisi, integratsiya - bu jamiyat hayoti sohalarida orqali elat, millat, xalqlarni uzluksiz birlashtirish jarayoni, ikkinchidan, differentsiatsiya – milliy mustaqillikka

erishish, takomillashish jarayoni, shuningdek millatlar va elatlarning qarama-qarshiligi ko'rinishidagi munosabatlari namoyon bo'ladi. Millatlararo munosabatlar taraqqiyoti jarayonida dialektik o'zaro bog'liq bo'lgan hamda bir biriga o'tib turadigan ikkita tendensiya, birinchidan, iqtisodiy integratsiya hamda inson hayoti turli sohalarining baynalmillashuvi, ikkinchidan, milliy o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini anglash va namoyon etish jarayonlari sifatida jamiyatlardagi munosabatlarda yuzaga keladi. Axborot kurashlar sharoitida bir millatning manfaatlari boshqa millat va elatlarning manfaatlardan, talab va ehtiyojlaridan ajratilmagan holda o'rganilishi hamda milliy birdamlikka yoshlarni baynalmillatlik ruhida tarbiyalash orqali erishish mumkinligi aniqlandi. Axborotlashuv sharoitida millatlararo munosabatlarni mustahkamlashda milliy manfaatlarga nisbatan davlat va jamiyatda bag'rikenglik nuqtai nazari shakllangan bo'lsagina, taraqqiyotning muhim omili bo'lgan ijtimoiy hamkorlik yuzaga kelishi aniqlandi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Demokratik islohotlarni izchil davom ettirish, xalqimiz uchun tinch va osoyishta, munosib hayot darajasini yaratish-barqaror taraqqiyot kafolatidir."Xalq so'zi", 2 noyabr 2016.
2. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Toshkent. 2017. 300-b. (Mirziyoyev Sh. We will resolutely continue our path of national development and raise it to a new level. Tashkent. 2017. 300-p.
3. "Xalq so'zi" gazetasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni. 2017 yil 23 may, №101 (6795) (The newspaper "Xalq so'zi". Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve interethnic relations and friendly relations with foreign countries." May 23, 2017, №101 (6795)).
4. "Xalq so'zi" gazetasi. Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasidavlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2019-yil 19-noyabr №239 (7469) (The newspaper "Xalq so'zi". Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the Concept of state policy of the Republic of Uzbekistan in the field of interethnic relations". November 19, 2019 №239 (7469)).
5. <https://interkomitet.uz/bosh-sahifa-kir/zbekistonda-hal-lar-d-stligi-kuni-belgilandi/?lang=oz>.
6. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 5- Jild.- T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2003. – B.659.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Respublika baynalmillat madaniyat markazi tashkil etilganining 25 yilligiga bag'ishlangan uchrashuvdagi nutqi. 24.01.2017. Internet manba: <http://www.prezident.uz>.
8. Barkov S.A.Institutsionalnoye seli gosudarstvo v uslovix globalizatsii.Globalizatsiya i sotsialniye izmeneniya. Materiali nauchnoy konferentsii 2006. Sbornik nauchnix dokladov. (Manba: [http:// Lib. socio. msu.ru/1. Library](http://Lib.socio.msu.ru/1.Library)).
9. Yo'ldashev O. Texnologiya sivilizatsiyaning ahloqiy muammolari va uni bartaraf etish.–T.: "O'zMU xabarlar", № 1/1, 2015.
10. Kessidi F.X. Globalizatsiya i kulturnaya identichnost// Voprosifilosofii, № 1, 2003. - S. 79.
11. Mirziyoyev Sh. Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash muqaddas dinimiz sofligini asrash davr talabi mavzusidagi anjuman ma'ruzasi. Xalq so'zi gazetasi, 2017yil 16 iyun.
12. Akiyeva X.X., Saidova N. Globallashtirish davrida yot g'oyalar va mafkuraviy xurujlarning zararlarini ochib berish hamda unga qarshi kurashish yo'llari. Zamonaviy ta'lim. 2015.
13. Alimasov V. Innovatsiya falsafasi: ilmiy texnik tafakkur va kreativ faollik zaxiralari "Ishonch" gazetasi, 2019 yil 28 oktyabr.
14. Atamanov G.A. Informatsionnaya bezopasnost v sovremennom rossiyskom obshchestve: Sotsialno-filosofskiy aspekt: avtoreferat dis. ... kandidata filosofskix nauk. – Volgograd, 2006.
15. Begalov B.A. Axborot- kommunikatsiyalar bozorining shakllanish va rivojlanish tendensiyalarini ekonometrik modellashtirish: dis. Avtoref. ... i.f.d. – T.: TDIU, 2001.